

Wetenschap en praktijk (1)

door prof. dr. C. A. van Peursen

Over wetenschap en praktijk wordt veel geschreven: de wetenschappen (en wetenschappers) zijn dichterbij de praktijk komen te staan, maar onze dagelijkse levenspraktijk is ook steeds meer door wetenschap beïnvloed. De vraag die hier aan de orde gesteld wordt is of wetenschappelijke waarheid (kennis, theorie, inzichten) veel te maken heeft met onze dagelijkse waarheden en inzichten, ook in praktisch opzicht. De conclusie zal nogal triviaal lijken: zij beïnvloeden elkaar, maar vanuit verschillend gezichtspunt.

De taal die wij gewoonlijk in de praktijk gebruiken is geen wetenschappelijke taal, ook al komen er vele wetenschappelijke termen in voor. Kenmerk van dagelijkse taal is dat het een natuurlijke taal is, geen kunstmatige, zoals die der wiskunde. Er zijn vele natuurlijke talen, zoals Nederlands, Engels, Frans, Japans, Swahili. Deze talen hebben zeer verschillende grammatica's en woordenschat. Binnen één taal zijn er ook verschillen, onder meer doordat steeds woorden verdwijnen en er nieuwe bijkomen. Ook de grammatica is aan verandering onderhevig. Taal verandert snel. Er is eb en vloed als in de zee met telkens wisselende golfslag.

Soms geeft taalvernieuwing mogelijkheden onze manier van denken te hernieuwen. Nieuwe woorden kunnen soms misverstand wekken. Ons denken kan soms achterlopen bij de taal. Maar zij kunnen soms ook situaties verdoezelen. Bijvoorbeeld moderne termen als "afwijkend gedrag" (bedoeld is: misdaad), "thuisloze" (bedoeld is: zwerver), "communicatiestoring" (bedoeld is: vergissing of ruzie). Deze voorbeelden wijzen niet alleen op de veranderlijkheid van onze natuurlijke taal, maar ook op het feit dat dagelijkse taal iets doet, een tendens heeft, mensen wil overreden. Men noemt dit wel het bewerkstelligende karakter van onze taal (nog ingewikkelder het "performatieve", ook wel "pragmatische" karakter). Onze taal doet iets met ons, is dikwijls esthetisch, ook al lijkt dit niet zo op het eerste gezicht ("geen gek schilderij") of ethisch: "hij staat voor zijn zaak". In die zin zijn de mogelijkheden van onze taal bijna onbeperkt, een zee van mogelijkheden. Met oppervlaktetromingen ("niet gek", "staat ervoor") en dieptedimensies, onder meer van es-

thetische (schoonheidsbeleving) en religieuze (geloofsstandpunt) aard. Onze gewone taal houdt zich met waarheid en leugen bezig, maar niet in afstandelijke zin. Men moet wel erg zedelijk afgestompt zijn om bij televisiebeelden van stervenden in de Sahel nuchter te constateren "alweer een dode" en niet diep geschokt te zijn door die waarheid die ons aangrijpt: we staan ermee in relatie. Anders gezegd: in dagelijkse taal zijn er dieptestromingen die ons ontroeren, waarheden die beslag op ons leggen, iets in ons bewerkstelligen.

Gedichten

Wetenschappen kunnen minder speels met de taal omgaan. Zij willen vaste definities (omschrijvingen) en een meer constaterende en louter beschrijvende taal. Dus geen zedelijke of religieuze boodschappen, geen oproep tot leniging van nood, hoogstens statistieken van aantallen sterfgevallen. De taal van de wetenschappen komt uiteindelijk uit de gewone menselijke taal voort. Maar door een soort verdampingsproces: de zon schijnt op de wijde zee, wolken ontstaan uit waterdamp en de fijne, heldere regen van theoretische regels en technische termen daalt in de vergaarbakken der wetenschap. Zo is "aantrekkingskracht" een gewoon woord, dat soms een bewonderende, soms een waarschuwende (voorzichtigheid bewerkstelligende) betekenis kan hebben als bij voorbeeld gezegd wordt tegen een meisje dat die jongen een grote aantrekkingskracht heeft. Verdampt tot de technische term in de fysica betekent „aantrekkingskracht" de werking die massa's op elkaar kunnen uitoefenen en is de "aantrekkingskracht van de aarde t.o.v. de maan" geen bewerkstelligende maar

alleen een wetenschappelijke constatering binnen een bepaalde theorie. Nog abstracter zijn pure getallen als "1, 2, 3..." of symbolen als "a, b, c...". Echte kunsttalen als algebra, logische stelsels, computertalen (althans de minst "gebruikersvriendelijke" — ook alweer zulk een technische term met eng omschreven betekenis!) vormen "talen" waarmee men rekent, maar waarin men geen gedichten schrijft of gebeden formuleert.

Laten we nu proberen het voorgaande nog eens wat eenvoudiger te formuleren (men kan dan altijd nog eens de vorige alinea overlezen). In ons gewone leven, gevoelen en spreken zitten wij tot onze oren in al wat ons direct aangrijpt en tot beslissingen dwingt: een sterfgeval, de aantrekkingskracht die iemand, of ook een boodschap, op ons uitoefent, een indringend gesprek met een Islamiet die zegt dat hij pas echt in slechts één God gelooft. In deze, maar ook in meer dagelijkse aangelegenheden als ergernis om een gestolen fiets, de tweestrijd of we al dan niet aan een protest zullen deelnemen, het invullen van het belastingbiljet, gaat het om waarheden waar wij voor op moeten komen. Het betreft een waarheid waar wij verantwoordelijkheid voor voelen, omdat deze tot ons in relatie staat of, met andere woorden, een waarheid die ons verplichtingen oplegt en iets bewerkstelligt.

Een wetenschappelijk boek bevat soms onbegrijpelijke formules, maar dikwijls ook woorden die we een beetje kunnen vatten. We menen de woorden te herkennen vanuit onze dagelijkse leefwereld, beseffen tegelijkertijd dat er toch net iets anders, iets exacters, ja iets dat meer afstandelijk en objectief is, mee bedoeld wordt. De wetenschappen "abstraheren" van onze gewone werkelijkheid, zo zeggen we dan. Onze taal verdampt tot technische termen en formules. Maar tegelijk keren de wetenschappen toch ook naar onze gewone wereld terug: zij oefenen er immers grote invloed op uit? Zij monden ten slotte toch uit in onze wijde wereld van dagelijkse verantwoordelijkheden?

Appels

Van sommige wetenschappen kunnen we de taal beter begrijpen dan van